

4

**Millî Mücadele
Döneminde
Gümüşhane**

**Gümüşhane
During
the National Struggle**

Uğur Üçüncü

Millî Mücadele Döneminde Gümüşhane

*Uğur Üçüncü**

Özet

Osmanlı Devleti, son büyük savaşı olan Birinci Dünya Savaşı'nda mağlup oldu. İtilaf devletleriyle Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'nin pek çok önemli yerini işgal etti. İşgaller üzerine Anadolu'da Millî Mücadele başladı. Bu mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde hızla büyüdü ve başarıya ulaştı. Neticede tam bağımsız bir Türkiye devleti kuruldu. Millî Mücadele tarihinin bütün yönleriyle anlaşılması, yazılması ve değerlendirilmesi çok önemlidir. Yerel tarih alanında yapılan çalışmalar buna katkı sağlamaktadır. Millî Mücadele zaferinin kazanılmasındaki en önemli amil Türk milletinin birlik ve beraberlikle hareket etmesi idi. Gümüşhaneliler de bu sürece ziyadesiyle destek verdiler. Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımından fazlasıyla etkilenmelerine rağmen Millî Mücadeleye madden ve manen katkı sağladılar. Kazanılan zaferde pay sahibi oldular. Bu çalışmada Millî Mücadele yıllarında Gümüşhane'nin vaziyeti, Gümüşhanelilerin Mücadeleye olan bakışları, katkıları ele alındı. Makale hazırlanırken arşiv vesikaları, dönemin gazeteleri, mecmuaları, resmi kayıtlar, hatıralar gibi ana kaynakların yanı sıra konuyla ilgili telif çalışmalar kullanıldı.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Gümüşhane, Asayiş, Savaş, Zafer

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, uucuncu[at]ktu.edu.tr, 0000-0002-5282-8868

Gümüşhane During the National Struggle

Abstract

The Ottoman State was defeated in the First World War, its last major war. The State had to sign the Armistice of Mudros with the Entente Powers. Allied Powers occupied many important places of the Ottoman Empire. After the invasions, the National Struggle began in Anatolia. This struggle grew rapidly under the command of Mustafa Kemal Pasha and achieved success. As a result, a fully independent Turkish State was established. It is very important to understand, write and evaluate the history of the National Struggle in all its aspects. Studies in the field of local history contribute to this. The most important factor in the victory of the National Struggle was that the Turkish Nation acted in unity and solidarity. The people of Gümüşhane also contributed greatly to this process. Although they were greatly affected by the destruction of the First World War, they contributed to the National Struggle both materially and spiritually. They had a share in the victory. In this study were discussed the situation of Gümüşhane during the years of the National Struggle, the views and contributions of the people of Gümüşhane to the Struggle. While preparing the article, primary sources such as archive documents, newspapers of the period, magazines, official records, memoirs, as well as secondary sources on the subject were used.

Keywords

The National Struggle, Gümüşhane, Public Order, the War, Victory

1. Giriş

Gümüşhane, Erzurum ve çevresini Trabzon'a bağlayan İran Trabzon transit yolu üzerinde önemli bir konak yeri idi.¹ İlk zamanlarında Erzurum Vilayeti'ne bağlı idi. 1877'de Trabzon Vilayeti'ne bir sancak olarak bağlandı.² Birinci Dünya Savaşı sırasında sancak merkezi Süleymaniye Mahallesi idi.³ Millî Mücadele öncesinde Gümüşhane, Giresun, Ordu ve Rize ile birlikte Trabzon Vilayeti'ne bağlı idi.⁴ Gümüşhane Merkez, Torul, Kelkit, Şiran kazalarından oluşmaktaydı.⁵ 5 Ağustos 1920'de bağımsız liva statüsü elde etti.⁶ Şehir merkezi ise Süleymaniye'den Daltaban'a nakledildi.⁷ 1925 yılından itibaren vilayet statüsüne kavuştu.⁸

2. Millî Mücadele Yıllarının Başında Gümüşhane ve Gümüşhanelilerin Sorunları

Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde⁹ süreç içerisinde Gümüşhane'nin kaderi de bu savaştan etkilenmişti. Ruslar, Gümüşhane ve çevresini 19 Temmuz 1916 tarihinde işgal ettiler.¹⁰ Gümüşhane'deki Müslüman unsurlar, daha Ruslar Gümüşhane'ye girmeden büyük korku ve endişeye kapıldılar. Genç erkekler savaş nedeniyle cephelerde savaştığından Gümüşhane'de çoğunlukla çocuklar, kadınlar ve yaşlılar bulunmaktaydı. Rus işgali karşısında Gümüşhane'de eli silah tutan bir kısım gönüllüler, dağlık alanlara çekilerek Türk silahlı kuvvetlerinin mücadelesine yardımcı oldular.¹¹ Gümüşhane halkının büyük çoğunluğu uzun, yorucu, sonu belli olmayan bir yolculuğa çıkmayı Rus işgaline tercih etti. Gümüşhane'de uzun yolculuğa çıkamayacak derecede yaşlı olanların bir kısmı ise dağlık alanlarda mağaralara çekildilerse de açlık ve hastalık karşısında yaşamlarını sürdürmede zorlanınca peyderpey köylerine inmek zorunda kaldılar.¹²

Rusya'da çıkan Bolşevik İhtilali, Rusların Gümüşhane'deki hesaplarını bozdu ve Rusya Osmanlı Devleti ile 18 Aralık 1917 tarihinde Erzincan Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. Antlaşma gereği, Doğu Anadolu ve Trabzon'daki kuvvetlerini çekmeyi kabul etti.¹³

¹ Gümüşhane" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988, s.836.

² "Gümüşhane" maddesi, s.837; *Cumhuriyet'in 75.Yılında Gümüşhane*, Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1999, s.50.

³ San, *a.g.e.*, s.19-20.

⁴ Kamil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, s.175.

⁵ *ATASE*, ATAZB, 2/69, lef.2,2a.

⁶ *BCA*, 30.18.1.1/1.8.11, lef.1; *İstikbal*, 174, (22 Eylül 1336): 1.

⁷ Rıdvan Kutlutan, "Geçmişten Bugüne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu(13-17 Haziran 1990)*, Ankara 1991, s.57.

⁸ *Cumhuriyetin 75. Yılında Gümüşhane*, s.50.

⁹ Erik J. Zürcher, *Turkey A Modern History*, Newyork: I.B.Tauris pub., 2007, p.113; Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, C.1, 1970, Ankara, s.81-108.

¹⁰ *Cumhuriyet'in 75.Yılında Gümüşhane*, Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1999, s.50.

¹¹ Güngör Üçüncüoğlu, *Gümüşhane-Bayburt Ermeni Katliamları*, İstanbul: 2015, s.153-154.

¹² Sadi Selçuk, *Esaretin Acı Hatıraları*, İstanbul: TBBD Yayınları, 2012, s.17.

¹³ Mesut Çapa, "Trabzon'da Rus İşgali ve Sonuçları", *Türk Kültürü*, 433, (1999): 272.

Rusların çekilmesiyle birlikte Ermeni çeteleri Gümüşhane'de Türkler aleyhinde saldırılara başladı. Ermeni zulmü Üçüncü Ordu Kumandanı Vehip Paşa'nın emriyle Türk ordusunun Torul'a 14 Şubat, Gümüşhane'ye 15 Şubat, Kelkit'e 17 Şubat 1918'de girmesiyle son buldu.¹⁴ Türk ordusu Gümüşhane'ye girdiğinde adeta bir enkaz devralmıştı.

Rus işgalinin sona ermesiyle birlikte çok sayıda muhacir Gümüşhane'ye dönmeye başladı. Bu durum Gümüşhane'deki sıkıntıyı artırdı. Gümüşhaneli fakir muhacirler kurdukları barhana örgütlerinin organizasyonunda genellikle memleketlerine gittikleri yol güzergâhını takip ederek döndüler. Bununla beraber dönüş yolu onlar için zorlu oldu. Kayseri, Yozgat ve Sivas'tan dönen kalabalıklar Erzincan-Suşehri-Şiran-Kelkit yolunu takip ederlerken eşkiya tehlikesiyle karşılaştılar. Yine tifo, kolera gibi salgın hastalıklar da memleketlerine dönen muhacirleri muzdarip etti. Ordu kuvvetlerinden elde edilen takviye birliklerle güvenlik sorunu bir derece halledildiyse de hastalık ve açlık sorunu bir türlü çözülemedi. Yorgunluk, perişanlık, hastalık, eşkiya saldırıları ve ölüm Gümüşhaneli muhacirlerin yakasını bırakmadı.¹⁵ Dönmeyi başarabilenler acı manzarayla karşılaştılar. Zira Rus işgali sırasında her şeyleri yakılmış, yıkılmıştı. Bütün bunlara rağmen şehre giren kabilelerin önde gelen büyükleri secdeye kapandılar.¹⁶

Rus işgali sonrasında Gümüşhanelilerin neredeyse tamamını bekleyen büyük sıkıntılar vardı. Gümüşhane'de en önemli sorun, halkın iâşesi idi. İaşe sıkıntısı barınma ve sağlık sorunlarıyla birleşince kötü sonuçlar doğurdu. Muhacirlerin neredeyse hiçbirinin oturacak yerleri olmayıp köyleri birer tarla haline gelmişti. İnşaat malzemelerinin yetersizliğinden dolayı meskenler birkaç ayda tamamlanamayacağı için ikinci bir felakete maruz kalınabilirdi. Gümüşhane'deki iâşe sorunu ise içinden çıkılmaz bir hal aldı ve muhacirler arasında ölümler arttı.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi Gümüşhane ve çevresine yapılan yardımları olumsuz etkiledi. Devletin otoritesi Gümüşhane'nin de içinde bulunduğu Doğu Anadolu'da sembolik hale geldi. Hükûmeti'n yardımları kesildiği gibi halkın elinde az miktardaki un, şeker ve konserve gibi yiyeceklere de asker el koydu. Şiddetli kış da açlık ve sefaleti artırdı. Gümüşhane'ye bağlı yerlerdeki sefalet ise çok daha fazlaydı. Dönen muhacirlerin bazıları açlık ve sefalet nedeniyle tekrar hicrete başlamak zorunda kaldılar.¹⁸

Hükûmeti'n yardımları vatandaşların ihtiyaçlarını gidermek için oldukça yetersizdi. Yardımların yetersizliği Gümüşhanelilerin durumunun bir türlü düzeltilememesine neden oldu. Ayrıca gönderilen az miktardaki yardımlar da ihtiyaç sahiplerine adil şekilde dağıtılamadı.¹⁹

¹⁴ *Cumhuriyet'in 75.Yılında Gümüşhane*, s.50; Çapa, "Trabzon'da Rus İşgali", s.272.

¹⁵ Üçüncüoğlu, *Ermeni Katliamları*, s.249-250, 276-277.

¹⁶ Üçüncüoğlu, *Ermeni Katliamları*, s.277.

¹⁷ BOA, *DH.İUM*. 111/17, lef. 2.

¹⁸ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, Haz., Ömer Faruk Lermioğlu, İstanbul: Sebil Yayınları, 2007, s.17.

¹⁹ BOA, *DH.ŞFR*. 96/187, lef.1; BOA, *DH.İUM*. 20.17/12-80, lef.1.

Gümüşhanelilerin önemli sorunlarından biri de sağlık idi. Mütarekeden birkaç ay önce Gümüşhane’de sivillere hizmet veren sadece Hükûmet Tabibi Abdülkerim Bey vardı.²⁰ Tek doktor sağlık problemlerini halledemedi. Başta muhacirler olmak üzere Gümüşhaneliler arasında hastalıklar ve ölümler arttı. Askerlerin sağlık hizmetleri de önemli sorundu. 1920’de Gümüşhane’de sadece 10 yataklı bir sağlık istasyonu bulunmaktaydı.²¹ İstasyonda askerlere hizmet veren bir doktor görev yapmaktaydı.

Gümüşhane ve çevresinde yaşanan iaşe ve sağlık sorunlarına Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti kayıtsız kalmadı. Trabzon’a gönderilen Yusuf Behçet Bey’in başkanlığındaki Hilal-i Ahmer Trabzon Birinci Yardım Heyeti 1919 yaz sonlarında Gümüşhanelilere can suyu oldu.²² Heyet Gümüşhane’ye de giderek yardıma muhtaç halka gıda, kıyafet ve ilaç dağıttı.²³ Kış mevsiminin gelmesi ve halkın yardım talepleri üzerine, Gümüşhane’ye yardım için Hopa Hükûmet doktorluğundan istifa eden Fuat Bey’in Başkanlığı’nda müstakil yardım heyeti teşkil edildi.²⁴ Heyet, güzergâhtaki köylere uğrayarak, gördüğü muhtaç hastaları tedavi ederek onlara ilaçlarını verdi. Heyet, Gümüşhane’ye vardikten hemen sonra bir muayenehane açmış ve oraya gelebilecek hastaları ayakta tedavi etmeye başlamıştır. Muayenehaneye gelemeyecek derecede hasta olanların ikametgâhlarına ise doktor gönderilerek hastaların tedavileri yapıldı. Gümüşhane merkeziyle yakın köylerdeki ihtiyaç sahiplerine eşya ve hububat dağıtıldı. Uzak köylerin hisseleri ayrılarak güvenilir eşraf ve mahalli memurlardan komisyonlar kuruldu. Bu komisyonlar aracılığıyla dağıtım gerçekleştirildi.²⁵ Gümüşhane’deki muhtaçlar, Heyet’in yardımları karşısında büyük sevinç ve minnettarlık yaşadılar.²⁶ Heyet, yasal süresi olan iki ayda yardım faaliyetlerinde bulunduktan sonra Gümüşhane’den ayrıldı.²⁷ Gümüşhane Yardım Heyeti’nin dağıtılmasından sonra Trabzon Yardım Heyeti Gümüşhane’ye yardımları kısmışsa da tamamen kesmedi.²⁸

23 Nisan 1920’de açılan TBMM’de 3 Mayıs’ta kurulan hükümetin vazifelerinin başında vatani düşman işgallerinden kurtarmak gelmekteydi. Bu nedenle ülke bütçesinin büyük çoğunluğu milli savunmaya aktarıldı. Bununla beraber TBMM Hükûmeti, savaş haline rağmen işgallerden kurtarılan yerlerin yaralarının sarılması için çaba göstermeyi ihmal etmedi.²⁹ TBMM Hükûmeti’nin aldığı tedbirler ve değişik vasıtalarla yapılan yardımlarla Gümüşhane ve bağlı kazalarda büyük oranda iaşe ve iskân meselesi halledilmişken özellikle kırsal kesimlerde halen iskân edilemeyen ve iaşe sıkıntısı çeken muhacirler fazlaydı.³⁰

²⁰ BOA, BEO. 4531/339797, lef.2.

²¹ *Türk İstiklâl Harbi İdarî Faaliyetler(15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, C.7, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, 1975, s.548-549.

²² Kızılay Arşivi, 995/27, lef.3.

²³ Kızılay Arşivi, 995/87, lef.1.

²⁴ Kızılay Arşivi, 995/160, lef.1.

²⁵ *1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1338) Dört Senelik Devre Ait Rapor*, İstanbul: Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumi Yayınları, 1339, s.43-44.

²⁶ *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1918*, Ankara: (ts), s.129.

²⁷ Kızılay Arşivi, 995/155, lef.1.

²⁸ Kızılay Arşivi, 645/324, lef.1.

²⁹ BCA, 272.0.0/11.15.59.5, lef.2.

³⁰ *Gümüşhane’de İrfan Yolunda İlkadım*, 1, (15 Nisan 1340): 5-6.

Gümüşhane'de savaşın ve muhacirliğin önemli bir sonucu da çok sayıda yetim ve öksüz çocuktur. Gümüşhane'de anne ve babalarını kaybeden çocuklar kimsesiz ve perişan haldeydiler. Onlara sahip çıkan önemli bir kurum Himaye-i Etfal Cemiyeti idi. Cemiyet, 1922'de bir şubesini de Gümüşhane'de açtı.³¹ Teşkilat, yetim çocukların umudu oldu, yiyeceklerini ve kıyafetlerini temin etti.³²

TBMM Hükûmeti, muhacirlerin iskanı için evlerin tamiri ve yenilerinin yapılması için Gümüşhane'ye ve bağlı yerlere tahsisat ayırdı.³³ Gümüşhaneli muhacirlerin iskan edilmesi, mübadele sonrasında kolaylaştı. Zira bölgeden gönderilen çok sayıda Rum'dan kalan emval-i metruke onlara tahsis edilmeye başlandı. Hükûmeti'n çabaları sayesinde 1924 tarihi itibarıyla Gümüşhane mültecilerinin iâşe ve barınma problemleri büyük ölçüde çözüldüyse de tamamen halledilemedi.³⁴

Millî Mücadele'nin henüz başlarında Gümüşhane'de sadece iâşe, sağlık ve barınma sorunları yaşanmadı. Aynı zamanda ciddi güvenlik problemiyle de karşılaşıldı. Pontusçuluk ve Ermeni davası güden Rum ve Ermeni çeteleri Gümüşhane'nin kırsal alanlarında faaliyetlerine devam etmekteydiler. Başlangıçta gerek Osmanlı Hükûmeti gerekse Anadolu'da doğan Temsil Heyeti, otoritelerinin zayıflığı nedeniyle memleketin diğer uzak yerlerinde olduğu gibi Gümüşhane'de de asayişsizliği ortadan kaldırmada zorluk çekti.

Rusların Bolşevik Devrimi'nin ardından çekilmeleri üzerine Ermeni çeteleri Gümüşhane'de savunmasız Müslüman halkı imhaya başladılar. Bunlardan biri Torul'da yaşandı. Üçüncü Ordu Kumandanı Vehip Paşa, Rus Kafkas Orduları Başkumandanı General Perjevaslk'ye Aralık 1917'de gönderdiği mektupta yaklaşık bir hafta önce Torul'un 3 kilometre güney batısında 30 kişilik Ermeni çetesinin Müslüman köyü Fuska (Huska)'yı basarak "insanlığı kan ağlatacak aşığlıkları ve faciaları" işledikten sonra köyü yaktıklarını bildirdi.³⁵ Ermeni çetesi Torul'u basıp, kasabayı ve çarşığı kısmen yaktıktan sonra Gümüşhane'ye geçti.³⁶ Gümüşhane'de Değirmenbahçesi Köprüsü'nde Yeşildereli Civan Osman'ı, Rüfeneli Mehmet Bozkır'ı, Kürdaloğlu'ndan Recep'i ve bir çocuğu öldürdü. Çete ardından Bayburt'a giderek oradaki çete lideri Arşak'ın komutasında mezalime devam etti.³⁷ Ermeni çetelerinin mezalimi Türk ordusunun Gümüşhane'ye girmesiyle sona erdi.

Trabzon Vilayetinde Rumlar, sözde Pontus Devleti kurma çabası içerisindeydi. Gümüşhane'deki Rumların büyük kısmı da bu sürecin bir parçası olma gayretindeydiler. Gümüşhane'de Pontusçuluk hareketlerinde ruhani sınıf önemli rol oynadı. Gümüşhane Metropolitisi Lavrentios, aynı zamanda Giresun Metropolitliğini de yapmakta ve

³¹ *İstikbal*, 590, (20 Nisan 1338): 2.

³² *Resmî Ceride*, 43, (18 Teşrin-i Sanî 1339): 3; *Resmî Ceride*, 45, (29 Teşrin-i Sanî 1339): 2.

³³ BCA, 30.18.1.1/12.60.5, lef.1.

³⁴ Uğur Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, Trabzon: Serander Yayınları, 2018, s.92-93.

³⁵ *İslam Ahâlinin Düçâr Oldukları Mezâlim Hakkında Vesâika Müstenid Ma'lûmât*, (Yayın yeri?): Atatürk Üniversitesi Kataloğu Seyfettin Özege Salonu, (ts) s.6-7.

³⁶ BOA, HR.SYS. 2364/4.29, lef.1.

³⁷ *Cumhuriyet'in 75.Yılında Gümüşhane*, s.50; San, a.g.e., s.29.

Gümüşhane'den ziyade Giresun'da oturmaktaydı.³⁸ Gümüşhane Metropolit Vekili makamında ise İkonomos Todor/Teodoros bulunmaktaydı.³⁹ Gümüşhane'deki faaliyetleri daha çok İkonomos yürütmekteydi. Gümüşhane'deki Pontusçular, Rusların Erzincan Mütarekesi ile birlikte işgal ettikleri bölgeden çekileceklerini bildirmelerinin hemen ardından teşkilatlanma yoluna gittiler.⁴⁰

Gümüşhane'de Pontusçu faaliyetler Rus işgalinin sona ermesi ve bölgeye Türk Ordusunun gelmesiyle birlikte sinmiştir. Bununla beraber Osmanlı Devleti, savaştan yenik çıkıp Mondros Mütarekesi'ni imzalayınca yeniden canlandı. Şubat 1919'dan itibaren Gümüşhane'de Santa (Dumanlı), İmera/Kurom (Ulucak), Hayakse (Aktutan), Kermut (Kocapınar) Rumları, sözde Pontus Devleti kurmak amacıyla Karadeniz'de çıkan isyanlara iştirak ettiler.⁴¹ Gümüşhane ve çevresinde en faal Pontus çetesi Efkalidis'inkiydi.⁴² Gümüşhane'de sadece Efkalidis çetesi değil başta Nikalo gibi çok sayıda siyasi amaçlı çeteler de vardı. Bunların Müslümanlara karşı muhtelif zamanlarda saldırıları dikkat çekti.⁴³

Millî Mücadele'nin hemen başında Gümüşhane ve çevresindeki Pontusçu hareketler istihbarat kaynaklarınca tespit edildi. Hükûmet ilk tedbir olarak Gümüşhane'ye askeri birlik takviyesi yapılmasına karar verdi. Alınan karar gereği 1 Haziran 1919'da 3. Tümen Karargâhı Trabzon'a intikal etti.⁴⁴ Haziran sonunda ise 8. Alay Karargâhı Gümüşhane'ye, Alayın 1. Tabur'u Cevizlik'e, 3. Tabur'u ise Torul'a ulaştı.⁴⁵ İngilizlerin girişimleriyle hakkında tutuklama kararı çıkarıldığı için Halit Bey, 3. Tümen'i gayri resmi olarak Torul'dan idare etti. Halit Bey'in Torul'daki varlığı özellikle Santa Yaylası'nı üs olarak seçen Pontuslu çeteleri engelleme adına önemli oldu.⁴⁶ Halit Bey liderliğindeki Türk askeri, milis kuvvetleri ve jandarma birliklerinin kararlı mücadelesi Pontusçu çetelerin faaliyet alanını daralttı.

Gümüşhane asayişinde sayısı yetersiz olsa da jandarma önemli rol oynadı. 18 Haziran 1919 tarihi itibarıyla Maçka'dan Gümüşhane'ye kadarki kısımların sorumluluğu iki jandarma taburunda idi. Gümüşhane'deki Jandarma taburunun sorumluluk alanı Zigana Dağı'ndan Vauk Dağı zirvelerine kadardı. Zigana Dağı zirvesinde, Zigana köyünde, Torul'da, İkisü'da, Daltaban'da, Pirahmet'te 5'er kişilik sabit jandarma müfrezeleri vardı. Pontus çetelerinin yatağı durumundaki Santa'da ise Mülazım Lütfi Efendi kumandasında 10 kişilik jandarma kuvveti görev yapmaktaydı.⁴⁷

³⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, İstanbul 2015, s. 392; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 2001, s.111.

³⁹ BOA, *DH.KMS*. 51-2/26, lef.4.

⁴⁰ *Pontus Meselesi*, Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbası, 1922, s.106.

⁴¹ San, *a.g.e.*, s.37.

⁴² BOA, *DH.EUM.AYŞ*. 26/24, lef.15.

⁴³ BOA, *DH.EUM.AYŞ*. 8/20, lef.1.

⁴⁴ ATASE, *İSH*, 32/68, lef.1.

⁴⁵ ATASE, *İSH*, 32/74, lef.1.

⁴⁶ Mehmet Bilgin, "Pontos Meselesine Tarihsel Bakış", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed. Veysel Usta, Trabzon: Serander Yayınları, Ankara 2007, s.57.

⁴⁷ ATASE, *İSH*, 444/32, lef.1.

Gümüşhane'de Pontusçularla mücadele eden Türk çeteleri de ortaya çıktı. Trabzon'un Yomra Nahiyesi'nden ve Rum çetelerinin zalimce hareketlerinden bıkip dağlara çekilenlerden Kalfa Süleyman liderliğindeki Müslüman çetesi Rumların saldırılarına karşılık faaliyetlerine başladı.⁴⁸ Kalfa Süleyman Çetesi, başta Efkalidis olmak üzere Pontus çeteleri arasında korku ve endişe yarattı.⁴⁹

23 Nisan 1920'de TBMM Hükûmeti'nin kurulması ve Karadeniz'deki Pontusçularla planlı bir mücadeleye girişilmesi Gümüşhane ve çevresindeki Pontusçu çetelerin umutlarını kırdı. Pontusçu çetelerle mücadele için 9 Aralık 1920'de Merkez Ordusu kuruldu. Yine TBMM Hükûmeti tarafından alınan ve 16 Haziran 1921'de yürürlüğe giren bir kararla, Pontusçu çetelere destek verdikleri gerekçeyle Gümüşhane'deki bazı Rumlar dâhile sevk edildiler.⁵⁰

Türk askeri ve milis kuvvetlerinin gücünden ve kararlı mücadelesinden dolayı Rum çetelerinin önemli bir kısmı etkisiz hale getirildi. Bir kısmı ise Gümüşhane'de kalamayarak bölgeden ayrıldılar.⁵¹ Pontusçulukla hukukî alanda da mücadele edildi. Ele geçirilen Pontus çeteleri ve üyeleri yargıldılar. 10 Ekim 1921'e kadar süren yargılamalar neticesinde, Gümüşhane Metropolitisi Lavrentios'un gıyaben idam cezasına karar verildi.⁵²

Millî Mücadele yıllarının başında Gümüşhane'de siyasi amacı olmayan otorite boşluğundan kaynaklanan bir ortamda zuhur eden Müslüman çeteler ve eşkıyalar da vardı. O yıllarda iase kıtlığının ziyadesiyle görüldüğü bir zamanda bu çete ve eşkıyalar Müslüman, gayrimüslim ayırmadan soygun faaliyetleri gerçekleştirdiler.⁵³ Yine Dersim bölgesinden eşkıyaların Gümüşhane'nin Kelkit ve Şiran köylerine saldırıları da halkı ciddi anlamda olumsuz etkiledi.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp, Balkan ve Umumi Harplerde kesintisiz 7 yıllık savaş döneminde ortaya çıkan önemli bir problem de asker kaçaklarıydı. Bazı askerler ne zaman biteceği belli olmayan askerlik vazifesinden kaçarak dağlara sığındılar. Sosyal baskı ve Hükûmeti'n kovuşturması gibi nedenlerle köylerine dönemeyen firariler silahlı şekilde bir araya gelerek eşkıyalık faaliyetlerine başlamışlardı. Asker kaçakları, tüm memlekette olduğu gibi Gümüşhane'nin de sorunu oldu.⁵⁵

⁴⁸ BOA, *DH.EUM.AYŞ.* 26/24, lef.17.

⁴⁹ Alexander Papadopoulos, *Resmî Belgelerle Avrupa Savaşı'ndan Önce Türkiye'li Rumlar Üzerindeki Zulüm Pontus Trajedisi 1914-1922 Kara Kitap*, Çev.Attila Tuygan, Anais Martin, Adnan Köymen, İstanbul: Pencere Yayınları, 2013, s.246.

⁵⁰ Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.128-129.

⁵¹ Abdullah Saydam, "Millî Mücadelede Gümüşhane", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu*(13-17 Haziran 1990), Ankara: 1991, s.97.

⁵² Çapa, *Pontus Meselesi*, s.120.

⁵³ BOA, *DH.EUM.ADL.* 43/59, lef.75.

⁵⁴ ATASE, *İSH*, 1263/64, lef.1; ATASE, *İSH*, 1263/64, lef.1a.

⁵⁵ BOA, *DH.EUM.ADL.* 43/59, lef.67; BOA, *DH.EUM.ADL.* 43/59, lef.77.

TBMM Hükûmeti'nin, ilk zaferlerini almasıyla beraber Gümüşhane ve çevresindeki asayiş ve huzurun tesisi kolaylaştı. Hükûmet, güçlendikçe Gümüşhane ve çevresindeki Müslüman ve gayrimüslim çeteler etkisizleştirildi. Asker kaçakları zafere ortak olmak için yeniden askere koştu. Halk huzur içinde yaşama arzusuyla hareket etti.

3. Gümüşhanelilerin Teşkilatlanmaları ve Millî Mücadele'ye Katkıları

Gümüşhane'nin ileri gelenleri Trabzon ve çevresinde Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasını sağlamak üzere Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin (TMHMC) kuruluşu, vilayet ve çevresinde yayılması adına önemli katkılar yaptılar.⁵⁶ Gümüşhanelilerin de desteğiyle TMHMC 12 Şubat 1919 tarihinde Trabzon'da kuruldu. Cemiyet, Ermeni ve Rum tehlikesi karşısında Trabzon Vilayeti'nin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını muhafaza etmeyi amaçladı.⁵⁷ Kadirbeyzade Zeki ve Refizade Hacı Mustafa Beyler, Gümüşhane'de TMHMC'nin şubesinin açılmasına öncülük ettiler.⁵⁸ Kurulan Gümüşhane şubesinin Başkanlığa Zeki Bey seçildi. Şiran'da Refizade Hacı Mustafa, Kelkit'te Trabzon Mekteb-i Sultanisi Müdürü Refik, Velibeyzade Baytar Tahsin, Alemdarzade Hilmi, Torul'da Üçüncüzade Asım ve Mehmet Beylerin liderliğinde Mayıs 1919 itibariyle Torul, Kelkit ve Şiran kazalarında da Cemiyet'in şubeleri kuruldu.⁵⁹

Gümüşhane Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti (GMHMC) hızla Gümüşhane'de Millî Mücadele'nin teşkili için faaliyetlere başladı. Haksız işgaller hakkında vatandaşları bilgilendirdi. Millî Mücadele ruhunu Gümüşhane'de hızla canlandırdı. Millî Mücadele'de en fazla ihtiyaç duyulan silah ve mühimmatın temini noktasında önemli vazifeler yaptı.⁶⁰

İzmir'in işgali Gümüşhane'de üzüntü ve öfkeyle karşılandı. İşgalden iki gün sonra Gümüşhane ve kazalar Cemiyet şubeleri tarafından Sadaret'e protesto telgrafları çekildi.⁶¹ Zeki Bey, 19 Mayıs 1919'da TMHMC'ye bir telgraf çekerek olağanüstü kongre toplanmasının gerekliliğine değindi.⁶² TMHMC mensupları da zaten bu doğrultuda karar almışlardı.⁶³ Trabzon'da 28 Mayıs 1919'da toplanan Olağanüstü Kongre'ye Gümüşhane Şubesini temsilen Kadirbeyzade Zeki, Torul Şubesini temsilen Üçüncüzade Mehmet, Kelkit Şubesini temsilen Trabzon Mekteb-i Sultani Müdürü Rıfki ve Alemdarzade Hilmi Beyler seçildiler.⁶⁴ Kongre'de Zeki Bey, Rize temsilcisi Osman Bey'le beraber Kongre Başkanlığı'na verdiği takdirde silahlı mücadele yönteminin benimsenmesini ve

⁵⁶ Mehmet Zeki Bey'in II. Devre TBMM, Milletvekilliği Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 518.

⁵⁷ Mesut Çapa, *Millî Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998, s.10.

⁵⁸ M.Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 3, Ankara: 1993, s.214.

⁵⁹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, C. 1., Ankara: Yeni Yüzyıl Yayınları, 2001, s.116-117.

⁶⁰ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s.16.

⁶¹ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s.280-283.

⁶² *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s.20.

⁶³ Mehmet Zeki Bey'in II. Devre TBMM, Milletvekilliği Özlük Dosyası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 518.

⁶⁴ Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, C.1, s.122.

Erzurum'da bir kongre yapılmasını teklif etti.⁶⁵ Müzakereler gece yarısına kadar sürdü, tahrir kabul edildi. Alınan karar gereği Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'yle irtibat kuruldu. Olumlu cevap alınınca da hazırlıklara başlandı.⁶⁶

TMHMC'nin Olağanüstü Kongresi'nde kararlaştırılan Erzurum Kongresi'ne GMHMC şubelerinden seçilen temsilciler şunlar oldu: Gümüşhane: Kadirbeyzade Zeki, Kelkit: Müftü Hafız Osman, Şiran: Poladoğlu Hasan Fahri. Zeki Bey, Torul'u da temsil edecekti.⁶⁷ Erzurum Kongresi 23 Temmuz'da açıldı. Kısa süre önce askerlik görevinden istifa eden ve sine-i millete dönen Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi Kongre'nin açılışında bir dua okudu.⁶⁸ Hasan Efendi'nin duasıyla açılan Erzurum Kongresi'nde Gümüşhane delegelerinin de desteğiyle Mustafa Kemal Paşa, başkanlığa seçildi.⁶⁹ Erzurum Kongresi'nin açılış gününde Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesine rağmen askeri üniformasıyla başkanlık kürsüsüne gelmesi karşısında Zeki Bey itiraz etti. Sivil kıyafetle Kongre'ye gelmesini istedi. Mustafa Kemal Paşa da onun bu çağrısına uydu.⁷⁰

Kongre'nin ilk günü yapılan toplantıda Sadaret'e ve vilayetlere yazılan telgraf müsveddesinin incelenmesi için Zeki Bey'in de içinde bulunduğu bir encümen görevlendirildi.⁷¹ Zeki Bey Kongre'de Nizamname Encümeni kâtipliğine, Program ve Vesaik Encümenlerine seçildi.⁷² Kongre'de Zeki Bey kadar olmasa da Şiran temsilcisi Hasan Fahri Efendi de faal oldu.⁷³ 7 Ağustos 1919'da Kongre tamamlandı. Kapanışta açılışta olduğu gibi Şiran temsilcisi Müftü Hasan Fahri Efendi tarafından dua okundu.⁷⁴ Duadan sonra Erzurum Kongresi kararlarını içeren Beyanname, Gümüşhane ve Torul temsilcisi Zeki Bey'in de içerisinde olduğu 45 temsilci tarafından 7 Ağustos 1919'da imzalandı.⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi hatırası olarak Zeki Bey'e bir mavzer hediye etti.⁷⁶ Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi'ye ise tarihi hatıra niyetine bir teşekkür yazısı kaleme aldı.⁷⁷ 9 Ağustos sabahı Gümüşhane temsilcileri Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa ve şehrin ileri gelenleri tarafından uğurlandılar.⁷⁸

Gümüşhane MHMC Başkanı ve delegelerinden Zeki Bey, Sivas Kongresi sürecinde Trabzon temsilcileri Servet ve İzzet Beylerle birlikte hareket ederek farklı bir tavır sergiledi. Zeki Bey ve arkadaşlarına göre, Erzurum Kongresi'nin 12. maddesi gereği

⁶⁵ Çapa, *Millî Mücadele*, s.12; Çapa, "Doğu Karadeniz", s.665.

⁶⁶ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s.24-25.

⁶⁷ Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, C.1, s.147.

⁶⁸ TİTE Arşivi, 99/23, lef.1-2.

⁶⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 2, s.24-25.

⁷⁰ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s.58-61.

⁷¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 2, s.26.

⁷² Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 2, s.32, 37.

⁷³ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 2, s.138.

⁷⁴ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 2, s.236-237.

⁷⁵ Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, C.1, s.183

⁷⁶ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s.79.

⁷⁷ TİTE Arşivi, 93/23, lef.1.

⁷⁸ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s.79.

Sivas'ta genel bir Kongre yapılmamalıdır. Sivas Kongresi, Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'dan Sivas'a gelen delegelere Erzurum Kongresi kararlarını bildirmesinden ibaret olacaktı.⁷⁹ Zeki Bey ve arkadaşları 11 Eylül'de kabul edilen Sivas Kongresi kararlarını şiddetle eleştirdiler.⁸⁰ Eleştirilerini Mustafa Kemal ve Karabekir Paşalar ile paylaştılar. Zeki Bey, bir süre sonra ise tenkitlerinden vazgeçti.

Sivas Kongresi'nde alınan karar gereği memleketteki cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) çatısı altında birleştirildi.⁸¹ Kısa süre içinde GMHMC de ARMHC Merkezine bağlı olarak yeniden teşkilatlanarak Gümüşhane Müdafa-i Hukuk Cemiyeti (GMHC) adını aldı.⁸² Heyet-i Temsiliye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığını bildirdi.

Sivas Kongresi sonrasında Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin düşürülmesi için memleketin her yerinden Padişah'a telgraflar çekildi.⁸³ Gümüşhane'den 29 Eylül 1919'da Padişah'a Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ni eleştiren ve görevinden alınmasını isteyen bir telgraf çekildi.⁸⁴ Damat Ferit Paşa Hükûmeti, Sivas Kongresi sonrasında Temsil Heyeti'nin öncülüğünde milletin kararlı tutumu karşısında istifa etmek zorunda kaldı. Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, GMHC'nin 14 Ekim'de gönderdiği telgrafta "Gümüşhane'nin hamiyetkar ahalisine selamlar ve ihtiramlar" da bulundu.⁸⁵

GMHC, şehirdeki Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde büyük rol aldı. Cemiyet Başkanı Zeki Bey mebus olmayı başardı. Onun mebus seçilmesinden sonra GMHC Başkanlığı'na Mustafa Bey getirildi.⁸⁶ GMHC Merkez İdare Heyeti 1921 Mart'ında birkez daha yenilendi. Gümüşhane Belediye Başkanı olan Kadirbeyzade Osman Bey MHC Başkanlığı'na seçildi. 22 Mart 1921'de onun imzasıyla TBMM Başkanlığı'na çekilen telgrafta Gümüşhane'nin bütün halkının milli hedeflere ve Cemiyete bağlı oldukları bildirildi.⁸⁷ Gümüşhane MHC üyeleri Gümüşhane Mutasarrıflığı ile işbirliği halinde, TBMM Hükûmeti'ne bağlı, milli amaca uygun bir şekilde çalıştı.⁸⁸

Gümüşhanelilerin Millî Mücadele'ye katkılarının bir başka alanı Meclis idi. Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Gümüşhane'de Müdafaa-i Milliye adayları seçildiler.⁸⁹ Zeki Bey 79, Rıfki Efendi 74 oy alarak İstanbul'daki Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Gümüşhane'yi temsil etmeye hak kazandılar.⁹⁰ Gümüşhane Mebuslarından Zeki Bey,

⁷⁹ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s.144.

⁸⁰ *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, s.88; Goloğlu, *Sivas Kongresi*, s.145.

⁸¹ ATASE, *ATAZB*, 2/15, lef.2.

⁸² ATASE, *ATAZB*, 16/59, lef.1; ATASE, *ATAZB*, 16/59, lef.2.

⁸³ ATASE, *İSH*, 346/86, lef.5a.

⁸⁴ ATASE, *İSH*, 346/86 lef.1-4; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 1000503/55, lef.6-9.

⁸⁵ ATASE, *ATAZB*, 9/57, lef.9.

⁸⁶ ATASE, *ATAZB*, 33/1, lef. 156.

⁸⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 1000217/11, lef.9-10.

⁸⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 1000285/ 79, lef.1.

⁸⁹ ATASE, *ATAZB*, 21/45, lef.1, 4.

⁹⁰ ATASE, *ATAZB*, 22/35, lef.1.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Millî belgesini destekledi ve imzaladı. Kısa süren Mecliste dört tavrı sundu.⁹¹ Rıfkı Bey ise Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 3 konuda söz aldı ve 4 değişiklik teklifi sundu.⁹²

İstanbul'un işgali sonrasında Osmanlı Mebusan Meclisi de kapandı. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla tüm memlekette olduğu gibi Gümüşhane'de Birinci Dönem TBMM seçimleri yapıldı. Yapılan seçimler neticesinde Gümüşhane'den eski mebuslardan Hasan ve Rıza Beylerle Kelkit eşrafından Alemdarzade Ziya, Şiran eşrafından Hacı İmamzade Mustafa, Torul eşrafından Belediye Başkanı Üçüncüzade Mehmet Beyler mebus seçilmeyi başardılar.⁹³ Birinci Dönem TBMM Gümüşhane mebuslarından Ziya Bey, Mayıs 1920'de TBMM'ye iştirak için Ankara'ya giderken tartışmalı bir eşkıya saldırısına maruz kalarak Samsun'da şehit edildi.⁹⁴ Ziya Bey'den boşalan mebusluk için 28 Temmuz'da yapılan seçimi Gümüşhane Hapishane Müdürü Ruşen Efendi kazandı.⁹⁵

Birinci Dönem TBMM'de öne çıkan mebus Hasan Fehmi Bey idi. Millî Mücadele Döneminin Maliye Bakanlığını yapacak olan Hasan Fehmi Bey, Mali Kanunlar, İktisat, Anayasa ve Sayıştay komisyonlarında görev aldı.⁹⁶ İki defa 5. Şubeye seçildi.⁹⁷ 25 kişiden oluşan Memurin Muhakemat Tetkik Heyet'ine seçilmeyi başardı.⁹⁸ TBMM İkinci Başkanvekilliği görevine getirildi.⁹⁹ 24 Nisan 1922'de Maliye Vekilliği gibi önemli bir vazifeye seçildi.¹⁰⁰ 12 Temmuz 1922'de Hükümet değişince Vekiller Heyeti seçimleri de yenilendi. Yapılan Maliye Vekili seçimlerinde kullanılan 193 oyun 179'unu almayı başaran Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey yeniden Maliye Vekili seçildi.¹⁰¹

Gümüşhane Mebusu Ruşen Bey mebusluğu süresince TBMM'de Dilekçe, Tasarı, Sağlık-Sosyal Yardım, İşçileri Komisyonlarında ve Memurin Muhakemat-ı Tetkik Kurulu'nda ve Meclis İdare Azalığı vazifelerinde çalıştı.¹⁰² Torul Belediye Başkanı iken TBMM'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde Gümüşhane Mebusu seçilen Üçüncüzade Mehmet Şükrü Bey hastalığından dolayı Meclis'te faal olamadı.¹⁰³ Mustafa (Darman) Bey, TBMM'de sırasıyla 1. ve 3. Şubelerde görev yaptı.¹⁰⁴ Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye

⁹¹ Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.224-227.

⁹² Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.224, 227-228.

⁹³ *İstikbal*, 128, (10 Nisan 1336): 1.

⁹⁴ Uğur Üçüncü, "TBMM'nin İlk Şehit Mebusları, Yeni Türkiye, 2/112, (2020), s.214-225.

⁹⁵ Birinci Dönem TBMM mebuslarından Ruşen Bey'in Seçim Mazbatası, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 190.

⁹⁶ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C.3, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994, s.451.

⁹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.18, Ankara: TBMM Matbaası, 1959, s.22; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.28, Ankara: TBMM Matbaası, 1961, s.22.

⁹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.16, Ankara: TBMM Matbaası, 1958, s.163.

⁹⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, C.3, s.451.

¹⁰⁰ *İstikbal*, 594 (25 Nisan 1338): 1.

¹⁰¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.21, Ankara: TBMM Matbaası, 1959, s.360.

¹⁰² Ruşen Bey'in Tercüme-i Hali, *TBMM Arşivi*, Sicil No: 190, lef.1.

¹⁰³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, C.3, s.454.

¹⁰⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.18, s.20; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.28, s.21.

Encümenine seçildi.¹⁰⁵ Veysel Rıza Bey, Millî Eğitim, Orman ve Madenler komisyonlarında görev aldı. 23 Ekim 1920'de Gümüşhane Mutasarrıflığı'na tayin edildi. Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince 6 Ocak 1921'de mebusluktan istifa etti.¹⁰⁶

4. Millî Mücadele'ye Askerî Katkıları

Millî Mücadele'de Gümüşhane ve Gümüşhaneliler için Kâzım Karabekir Paşa ve Halit Bey çok önemlidirler. Mondros Mütarekesi sonrasında kurulan 15. Kolordu Kumandanlığına Kâzım Karabekir Paşa atandı. Van, Erzurum ve Trabzon 15. Kolordu'nun mıntıkası içerisinde idi. Kâzım Karabekir, İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşükten sonra yeni görev yerine geçti.¹⁰⁷ O sırada İngilizlerin baskısıyla Hükûmet 3. Tümen Kumandanı Halit Bey'in acilen İstanbul'a gönderilmesini 15. Kolordu'ya emretmişti.¹⁰⁸ Halit Bey tutuklanacağını öngördüğünden çağrıya uymadı. Karabekir Paşa, 3. Tümen Kumandanı Halit Bey'le görüşerek asla İstanbul'a gitmemesini bildirdi.¹⁰⁹ Karabekir Paşa'nın girişimleri neticesinde Halit Bey'in tutuklanma girişimi sonuçsuz kaldı.¹¹⁰ Karabekir Paşa'nın isteği ile Halit Bey 3. Tümen Kumandasını gayri resmi olarak karargâhını kurduğu Torul'dan idare etti.¹¹¹

Halit Bey, Millî Mücadele lehine faaliyetlerine hızla başladı. Öncelikle İtilaf devletleriyle yakın iş birliği içerisinde hareket eden ve Millî Mücadele karşıtı olarak tanınan Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'i Torul'da tutukladı ve Erzurum'a gönderdi.¹¹² Halit Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Trabzon ve havalisi Kuvâ-yı Milliye komutanı olarak vazifelendirildi. Halit Bey'in faaliyetleriyle bölgede güçlü bir Kuvâ-yı Milliye teşkilatı kuruldu.¹¹³ Halit Bey, Gümüşhane'de gençleri toplayıp talim ve terbiyelerine başladı.¹¹⁴ Kurulan teşkilat bünyesinde Gümüşhane-Torul-Şiran-Kelkit bölgesinde Teğmen İbrahim komutasında 1.000 kişiden oluşan 4. Grup yer aldı. Halkın ileri gelenlerinin de içinde bulunduğu Gümüşhane'deki Kuvâ-yı Milliye teşkilatı resmen Binbaşı Vehbi komutasında faaliyet gösterdi.¹¹⁵

Halit Bey, emir komuta zincirine aykırı olarak doğrudan Mustafa Kemal Paşa ile iletişim kurdu.¹¹⁶ Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emirler gereği Gümüşhane'de ve Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk adaylarının kazanması için büyük uğraş verdi. Bu çabasında da başarılı oldu. Halit Bey, Bayburt'un Hart Nahiyesinde çıkan isyanının bastırılması için 9. Tümen Kumandanlığına getirildi. Onun

¹⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C.28, s.43.

¹⁰⁶ Birinci Dönem TBMM Gümüşhane Mebuslarından Veysel Rıza Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Sicil No: 191, lef.1.

¹⁰⁷ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.1, İstanbul: Emre Yayınları, 1993, s.54-59.

¹⁰⁸ ATASE, *İSH*, 32/60, lef.1; ATASE, *İSH*, 40/66, lef.1; ATASE, *İSH*, 206/7, lef.1.

¹⁰⁹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.1, s.68.

¹¹⁰ ATASE, *İSH*, 206/40, lef.1.

¹¹¹ ATASE, *ATAZB*, 13/43, lef.1.

¹¹² ATASE, *ATAZB*, 7/108, lef.1.

¹¹³ Sebahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara: TTK Yayınları, 1991, s.103.

¹¹⁴ Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, s.103.

¹¹⁵ Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, s.104.

¹¹⁶ ATASE, *ATAZB*, 21/45, lef.19.

komutasındaki birlikler sayesinde Şeyh Eşref İsyanı kısa sürede bastırıldı.¹¹⁷ İsyanın bastırılması sonrasında, 9. Tümen Kumandanı olarak Bayburt'ta kaldı.¹¹⁸ Torul'da önemli hizmetler yapan Halit Bey, Doğu Anadolu'da Ermeni harekâtında üzerine düşen vazifeleri başarıyla yerine getirdi.¹¹⁹

Ermenilere karşı bir askerî harekâta girişilmesi düşüncesi daha 1920 ilkbaharından itibaren hâkim olmaya başlamıştı.¹²⁰ Ermeni harekâtı öncesinde 8 Mayıs 1920'de 15. Kolordu yerine Doğu Cephesi Kumandanlığı kuruldu. Kumandanlığına Kâzım Karabekir Paşa getirildi.¹²¹ Doğu Cephesi'nde Ermenilerin saldırılarının artması üzerine Karabekir Paşa 7 Haziran 1920'de Seferberlik ilan etti.¹²² Fakat 22 Haziran'da Yunanlılar Batı Cephesi'nde taarruza başladığından Ermenilere, askerî harekât düzenlenemedi.¹²³ Doğu Cephesi'nde Ermeni harekâtı öncesinde ilan edilen Seferberlik sürecine Gümüşhane de katkı sağladı. Gümüşhane'de bulunan 8. Alay, taburlarıyla birlikte Doğu Cephesi'ne sevk edildi. Askerî birliklerin sevkleri sırasında eksikliği ziyadesiyle hissedilen hayvan, nakliye vasıtaları Gümüşhanelilerden sağlandı.¹²⁴ Gümüşhane'de halktan silah ve cephaneye de toplanmaya çalışıldı.¹²⁵ Seferberlik gereği Gümüşhane'den asker de toplandı.¹²⁶ Ermeni harekâtı öncesinde Gümüşhane'de askere çağrılan vatan evlatlarıyla birliklerin eksiklikleri tamamlanmaya çalışılırken diğer taraftan firarları önlemek için eşraf ve ayanlar öncülüğünde tedbirler alındı.¹²⁷

Eylül 1920'de Ermenilerin Oltu ve civarına taarruz etmeleri meşru müdafaa hakkını bir kez daha doğurdu. TBMM'den onayı alan Kâzım Karabekir Paşa, 24 Eylül'de karşı taarruz emrini verdi. Emir üzerine 28/29 Eylül'de Türk birlikleri harekete geçti. 29 Eylül sabahı Sarıkamış, 30 Ekim'de Kars, 11 Kasım'da Arpaçay'ın doğusu, 12 Kasım'da Iğdır, 15 Kasım'da Şahtahtı Ermenilerden kurtarıldı. Neticede 3 Aralık'ta Gümrü Barış Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla Ermenilerin Gümüşhane ve Trabzon'u da içeren Doğu Anadolu'da bir devlet hayalleri de yıkılmıştır. Bu harekâta Gümüşhaneli gençlerin de bulunduğu 8. Alay'a bağlı birlikler Oltu Müfrezesi'ni teşkil ettiler. Bu birlikler 9. Tümen Kumandanlığına getirilen Halit Bey'e bağlandılar. Ermenilere karşı yürütülen harekâta katılıp önemli katkılar sağladılar.¹²⁸

¹¹⁷ İsyân sürecine dair bkz. Uğur Üçüncü, "Millî Mücadele Yıllarında Bayburt'ta Şeyh Eşref İsyanı", *Zamanın İzleri*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 73-107.

¹¹⁸ ATASE, *İSH*, 348/139, lef.1; ATASE, *İSH*, 393/146, lef.1.

¹¹⁹ TİTE Arşivi, 33/39, lef.1.

¹²⁰ Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009, s.242-243.

¹²¹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.2, s.7.

¹²² Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.2, s.71.

¹²³ Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, Ed.Baskın Oran, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.170.

¹²⁴ ATASE, *İSH*, 1028/59, lef.12; ATASE, *İSH*, 1028/59, lef.16.

¹²⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 1000364/45, lef.1.

¹²⁶ ATASE, *İSH*, 1028/60, lef.3, 14; ATASE, *İSH*, 748/44, lef.1; ATASE, *İSH*, 747/137, lef.1; ATASE, *İSH*, 1028/59, lef.20, 23.

¹²⁷ ATASE, *İSH*, 938/105, lef.1.

¹²⁸ Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.380-381.

Ermeni harekâtı dışında Millî Mücadele'ye destekte öne çıkan Gümüşhaneli asker ve subaylar vardır. Onların bir kısmı başarılarından dolayı taltif ettirildiler, rütbeleri yükseltildi. Bunlardan tespit edebildiklerimiz şöyledir:¹²⁹ Albay Ali Asım Bey, Stajyer Tabip Teğmen Osman Fethi Efendi, Hesap Memuru Vekili Kelkitli Halil oğlu Bahri Efendi, 9. Kolordu Kelkit Askerlik Şubesi'nden Memur Vekili Hafız Ahmet Efendi, İtfaiye Alayı, 7. Bölük'ten Boru Onbaşı Mehmet oğlu Ali, Yüzbaşı Hürşit oğlu Sami Efendi, Kıdemli Yüzbaşı Gümüşhaneli Ömer oğlu Rahmi Efendi. Piyade Yüzbaşı Ahmed Hidayet Efendi, Piyade Yüzbaşı Ali Galib Efendi, Erzincan Askerlik Şubesinde Birinci Sınıf Memur Hamdi Efendi, Esad Efendi.

Millî Mücadele yıllarında sadece Gümüşhaneli askerler değil siviller de önemli vazifeler üstlendiler. Bu faaliyetleri nedeniyle ödüllendirilenler oldu. Bunlardan Birinci Dönemde mebusluk yapan Gümüşhaneliler dikkat çekmektedir. Millî Mücadele yıllarındaki başarılı katkılarıyla ön plana çıkan kişi kuşkusuz Hasan Fehmi (Ataç) Bey'dir. Batı Cephesi'nde gönüllü olarak savaştığı gibi iç isyanların bastırılmasında önemli katkılar sağladı. Gösterdiği fedakâr hizmetleri karşılığında yeşil şeritli İstiklal Madalyası kendisine verildi. Daha sonra TBMM, 29 Mart 1926 tarihinde Yeşil Şeritli İstiklal Madalyasını, Kırmızı-Yeşil Şeritli Madalya ile değiştirdi.¹³⁰ Diğer Gümüşhane mebusları olan Ruşen, Mehmet Şükrü, Mustafa ve Veysel Rıza Beyler de yeşil şeritli istiklal madalyası ile ödüllendirildiler.¹³¹ İstiklal Madalyası alan Gümüşhaneli mebuslardan bir diğeri İkinci Dönem TBMM'de Gümüşhane Mebusu olan Cemal Hüsnü Bey'dir. Millî Mücadele'nin başarısı için iyi hizmetlerinin görülmesi nedeniyle kendisine İstiklal Madalyası verildi.¹³² Millî Mücadele'ye önemli katkı sağlayıp ödüllendirilen Gümüşhaneli polisler de bulunmaktaydı. Bunlardan biri Sivil İkinci Komiser Fikri (Asal) Bey'dir. 15 Mart 1920'de Gümüş Liyakat Madalyası, 24 Mart 1920, 19 Haziran 1920, 1 Aralık 1921'de takdirname, 21 Mart 1922'de tahsisname ile ödüllendirildi.¹³³

Millî Mücadele'de Gümüşhaneliler şehitler de verdiler. Millî Savunma Bakanlığı'nın resmi verilerine göre Millî Mücadele'de şehit düşen Gümüşhaneli askerlerin sayısı 41'dir. Şehitlerin 21'i Gümüşhane, bağlı nahiye ve köyler, 10'u Kelkit, 6'sı Torul ve 4'ü Şiran doğumludur. 37'si rütbesiz er, 4'ü ise onbaşdır. Şehitlerin en genci 1902 doğumlu Ali oğlu Mehmet Bey'dir. Kelkit Askerlik Şubesi'nden Türk ordusuna katılmış, Doğu Cephesi'nde Erzincan'da şehit düşmüştür. En yaşlısı Zühdü oğlu Ali Rıza Bey olup Gümüşhane, Gümüşhacıköy Askerlik Şubesi'nden Türk Ordusuna gönüllü olarak katılmıştır. 1882 doğumlu olup Sakarya Savaşı'nda şehit düştüğünde 39 yaşında idi. Şehitlerin 35'i Batı Cephesi'nde, 5'i Doğu Cephesi'nde şehit düştüler. Bir askerin hangi

¹²⁹ TBMM Arşivi, İMT, T 15, B207, Madalya No: 5717, 5737, 5794, 6108,6315; Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.391-392.

¹³⁰ Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.393.

¹³¹ TBMM Arşivi, İMT, T 15, B207, Madalya No: 1852,1853,1854,1957.

¹³² Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.393.

¹³³ Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.394

cephede şehit düştüğüne dair bilgiye ise ulaşamadı. Gümüşhaneli şehitlerin 6'sı hastanelerde, 32'si savaş alanlarında şehit düştü. 3'ünün hastanede mi, savaş alanında mı şehit düştüğüne dair veriye ulaşamadı.¹³⁴

Gümüşhane Batı Cephesi'ne askeri malzeme naklinde önemli bir güzergâh oldu. Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı elde edilen zaferle birlikte Doğu Cephesi kapanmıştı. Batı Cephesi'nde ise Yunanlılara karşı askeri mücadele devam etti. Doğu Cephesi'nden, Batı Cephesi'ne ihtiyacı derinden hissedilen askeri malzemeler nakledildi. Erzurum-Bayburt'tan gelen askeri malzemeler Gümüşhane'den iki yolla Batı Cephesi'ne sevk edildi. Birinci yol Gümüşhane- Trabzon kara yoludur. Trabzon'a getirilen malzemeler deniz yoluyla Giresun-Ordu-Samsun'a, daha sonra ise kara yoluyla Batı Cephesi'ne taşındı. Diğer yol ise Erzurum-Bayburt-Kelkit-Şiran-Erzincan-Sivas-Kayseri-Ankara idi. Her iki yolda da askeri malzemeler otomobiller, öküz ve binek arabalarıyla sevk edildi.¹³⁵

Millî Mücadele'de Batı Cephesi'nde elde edilen zaferler, Gümüşhane halkı arasında büyük sevinç gösterileriyle karşıladı. Zaferler karşısında halkta zuhur eden sevinç ve şükran duyguları Gümüşhane'den ilgili makamlara çekilen tebrik ve kutlama telgraflarıyla iletildi. Örneğin İkinci İnönü Zaferi münasebetiyle GMHC, TBMM Başkanlığı'na çektiği telgrafında Gümüşhane halkı adına zaferi kutladı.¹³⁶ Büyük Taarruz'da Türk ordusunun zaferleri üzerine Gümüşhane Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Başkanı Osman Bey 13 Ekim 1922'de TBMM Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta Millî Mücadele'nin başarıya ulaştığına dair müjdeli haberin Gümüşhane'nin bütün köylerine kadar tebliğ edildiğini belirtti. Haber üzerine Gümüşhane halkının sınırsız sevinç yaşadığını, Türk Ordusunun başarılarının devamı duasında bulduklarını haber verdi. Telgrafın sonunda ise halk adına "mukaddes ve muhterem" Başkumandanı ve kahraman orduyu tebrik etti.¹³⁷ 23 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalandı ve savaş dönemi sona erdi. Mustafa Kemal Paşa, haberi tüm vilayetlere olduğu gibi Gümüşhane'ye de bildirdi. Gümüşhane Belediye ve MHC Başkanı Osman Bey, 27 Temmuz'da verdiği yanıtta Lozan Antlaşması'nın Gümüşhane'de yankılarını ortaya koydu. Osman Bey'in telgrafına göre Gümüşhane halkı, büyük bir heyecanla beklediği tam bağımsızlığı sağlayacak Barış Antlaşması'nın imzasını Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafıyla sevinçle aldı. Telgraf, on binlerce Gümüşhane halkı, memur, asker huzurunda okundu. Haberin alınmasıyla birlikte üç günden beri Gümüşhane'de büyük bir coşkuyla şenlikler yapıldı, nutuklar çekildi, Müftü Efendi tarafından şükür duaları okundu. Osman Bey, bütün Gümüşhanelilerin teşekkür ederek tebrikte bulduklarını bildirdi.¹³⁸

¹³⁴ Üçüncü, *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*, s.401-402.

¹³⁵ Uğur Üçüncü, "Mili Mücadele Yıllarında Gümüşhane'den Batı Cephesi'ne Askerî Malzeme Sevkiyatı", *XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye unulan Bildiriler*, C.VI. Ankara: TTK Yayınları, 2022, s.421-435.

¹³⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, C.9, s.408.

¹³⁷ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, 1016626/1, lef.752.

¹³⁸ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, 1016832/1, lef.31.

29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet aynı şekilde Gümüşhane'de büyük sevinç yarattı. Cumhuriyetin ilanı başta Gümüşhane merkez olmak üzere kazalarında düzenlenen törenler ve mitinglerde kutlandı. Cumhuriyetin faziletlerine dair yapılan konuşmaların ardından din adamları öncülüğünde Gümüşhaneliler, vatanın ve milletin selameti adına dualar etmiştir.¹³⁹

5. Sonuç

Bu çalışmadaki bulgulardan hareketle Gümüşhane'nin Birinci Dünya Savaşı'nın çok yönlü yıkıcı tahribine maruz kalmış olmasına rağmen Millî Mücadeleye dört elle sarıldıkları kolaylıkla belirtilebilir. Gümüşhane, savaş sürecinde Rusların işgaline maruz kaldı. Rus İşgali nedeniyle Müslümanların çoğu sonu belli olmayan bir yolculuğa çıktılar. Rus İşgalinin sona ermesiyle birlikte tekrar memleketlerine dönme uğraşı adeta Gümüşhaneliler için bir ölüm kalım mücadelesine dönüştü. Bir kısmı daha yolardayken toprağa düşen Gümüşhanelilerden, memleketlerine dönmeyi başarabilenleri bu mücadeleyi ata topraklarında vermeye devam etti. Rus işgalinin sona ermesine rağmen Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi, imzalanan Mondros Mütarekesi'yle, vatan topraklarının pek çok yerinin işgale maruz kalması tüm memlekette olduğu gibi Gümüşhane'de de mevcut sıkıntıları artırdı. Bölgedeki azınlıklar İşgalcilere güvenerek sözde gelecek planlarını tedhiş metotlarıyla inşa etmeye çalışırken açlık, sağlık ve mesken sorunlarıyla mücadele eden Gümüşhaneliler için hem asayiş hem de beka meselesi derinden hissedildi. Gümüşhaneliler aynı sorunlarla karşılaşan bağlı buldukları Trabzon Vilayeti ile iş birliği halinde hareket ettiler ve teşkilatlandılar. Ardından içinde bulunulan tehlikeli süreci ve bundan kurtuluşun en önemli yolu Millî Mücadele ruhunu köylüsünden kentine vatandaşlara izah ettiler ve yaydılar.

İzmir'in işgali sonrasında silahlı direniş kararı alınmasında ve Erzurum'da bölgesel bir kongre toplanmasının öncüleri arasında Gümüşhaneliler de bulundu. Erzurum Kongresi'ndeki çalışmalarda da önemli rol oynadılar. Millî Mücadele yıllarında vatanın genelini ilgilendiren kararların alınmasında ve yürütülmesinde etkili oldular. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Birinci Dönem TBMM'de kilit görev alanlar arasında Gümüşhaneliler vardı. Harbin yaralarını daha saramamış olan Gümüşhaneliler Millî Mücadele'nin askeri safhasına da madden ve manen katıldılar. Çocuklarını cepheye gönderdikleri gibi, bazı durumlarda sorumluluk alarak askeri ve mülki makamların kontrolünde mücadeleye katkılar yaptılar. Diğer taraftan ordu için askeri malzemelerin tedarikinde ve sevkinde görev aldılar. Millî Mücadelede elde edilen zaferleri sevinçle karşıladılar, bu sevinçlerini ilgili makamlara çektikleri telgraflarla da paylaştılar. Gümüşhane ve Gümüşhaneliler kazanılan Millî Mücadele'de önemli bir pay sahibi oldular. Lozan Antlaşmasının imzalanmasını kesin kurtuluş, Cumhuriyetin ilanını ise geleceğin teminatı olarak gördüler.

¹³⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 1016841/350, lef.1.

Kaynaklar / References

Arşivler

Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Kızılay Arşivi
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi
TBMM Arşivi

Gazete ve Mecmualar

Gümüşhane'de İrfan Yolunda İlkadım. 1, (15 Nisan 1340).
İstikbal, 128, (10 Nisan 1336): 1.
İstikbal, 174, (22 Eylül 1336): 1.
İstikbal, 594, (25 Nisan 1338).
İstikbal. 590, (20 Nisan 1338).
Resmi Ceride. 43, (18 Teşrin-i Sanî 1339).
Resmi Ceride. 45, (29 Teşrin-i Sanî 1339).

Resmi Yayınlar

1339 Senesi Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1338) Dört Senelik Devre Ait Rapor. İstanbul: Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Yayınları, 1339.
İslam Ahâlinin Düçâr Oldukları Mezâlim Hakkında Vesâika Müstenid Ma'lûmât. (Yayın yeri?): Atatürk Üniversitesi Kataloğu Seyfettin Özege Salonu, (ts).
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1918. Ankara: (ts).
Pontus Meselesi. Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbası, 1922.
Papadopoulos, Alexander. *Resmi Belgelerle Avrupa Savaş'ından Önce Türkiye'li Rumlar Üzerindeki Zulüm Pontus Trajedisi 1914-1922 Kara Kitap*. Çev.Attila Tuygan, Anais Martin, Adnan Köymen. İstanbul: Pencere Yayınları, 2013.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C.16, Ankara: TBMM Matbaası, 1958.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C.18, Ankara: TBMM Matbaası, 1959
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C.21, Ankara: TBMM Matbaası, 1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, C.28, Ankara: TBMM Matbaası, 1961.

Araştırma Eserleri

Bakar, Bülent. *Ermeni Tehciri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.
Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Hatıralar*. C. 1., Ankara: Yeni Yüzyıl Yayınları, 2001.

- Bilgin, Mehmet. "Pontos Meselesine Tarihsel Bakış". *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*. Ed. Usta, Veysel. Trabzon: Serander Yayınları, Ankara 2007, s.29-76.
- Çapa, Mesut. "Trabzon'da Rus İşgali ve Sonuçları". *Türk Kültürü*. 433, (1999): s. 267-274.
- Çapa, Mesut. *Millî Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*. Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1998.
- Çapa, Mesut. *Pontus Meselesi*. Trabzon: Serander Yayınları, 2001.
- Çoker, Fahri. *Türk Parleamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem, C.3*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.
- Cumhuriyet'in 75.Yılında Gümüşhane*. Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1999.
- Erdeha, Kamil, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.
- Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*. C.1, Ankara: 1970.
- Goloğlu, Mahmut. *Sivas Kongresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Gümüşhane" maddesi. *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*. Haz., Ömer Faruk Lermioğlu. İstanbul: Sebil Yayınları, 2007.
- Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*. C.1, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- Kırzioğlu, M.Fahrettin. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*. C. 3, Ankara: 1993.
- Kutlutan, Rıdvan, "Geçmişten Bugüne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu(13-17 Haziran 1990)*, Ankara: 1991, s.55-67.
- Özel, Sebahattin. *Millî Mücadelede Trabzon*. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- San, Sabri Özcan. *Rusların Gümüşhane İlini İşgali*. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Saydam, Abdullah. "Millî Mücadelede Gümüşhane". *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu(13-17 Haziran 1990)*, Ankara: 1991, s.93-100.
- Selçuk, Sadi. *Esaretin Acı Hatıraları*. İstanbul: TBBD Yayınları, 2012.
- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Tellal, Erel. "Sovyetlerle İlişkiler". *Türk Dış Politikası*. Ed.Baskın Oran. C.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.155-177.
- Türk İstiklâl Harbi İdarî Faaliyetler(15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*. C.7, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, 1975.
- Üçüncü, Uğur. "Mili Mücadele Yıllarında Gümüşhane'den Batı Cephesi'ne Askerî Malzeme Sevkiyatı". *XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye unulan Bildiriler*. C.VI. Ankara: TTK Yayınları, 2022, s.421-435.
- Üçüncü, Uğur. "Millî Mücadele Yıllarında Bayburt'ta Şeyh Eşref İsyanı", *Zamanın İzleri*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 73-107.
- Üçüncü, Uğur. "TBMM'nin İlk Şehit Mebusları". *Yeni Türkiye*, 2/112, (2020), s.214-225.
- Üçüncü, Uğur. *Millî Mücadele Yıllarında Gümüşhane*. Trabzon: Serander Yayınları, 2018.

Üçüncüoğlu, Güngör. *Gümüşhane-Bayburt Ermeni Katliamları*. İstanbul: 2015.

Yerasimos, Stefanos. *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*. İstanbul 2015.

Zürcher, Erik J. *Turkey A Modern History*. Newyork: I.B.Tauris pub., 2007.

İnternet Kaynakları

<http://www.csb.gov.tr/iller/gumushane/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=8218>,
e.t.12.05.2023.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ | Karadeniz Teknik Üniversitesi |
uucuncu[at]ktu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5282-8868**

Prof. Dr. Uğur Üçüncü 1981 Gümüşhane doğumludur. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümünden 2003 yılında mezun olmuştur. 2017 yılında Doçent, 2019 yılında Profesör unvanını almıştır. 2012 yılından beri Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ve Tarih Bölümü başkanlıkları görevlerini yürütmektedir. Milli Mücadele döneminde askeri, sosyal ve siyasi tarih, Atatürk Dönemi, İttihat Terakki ve Teşkilat-ı Mahsusa ilgi alanlarıdır. Prof. Dr. Uğur Üçüncü'nün kitapları, uluslararası ve ulusal bilimsel dergilerde yayımlanmış makaleleri, tebliğleri ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ | Karadeniz Teknik University |
uucuncu[at]ktu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5282-8868**

Uğur Üçüncü was born in Gümüşhane, in 1970. He graduated from the history department of Karadeniz Technical University in 2003. He was appointed as an Associate Professor in 2017 and as a Professor in 2019. Dr. Üçüncü has been working as a lecturer at Karadeniz Technical University Faculty of Letters since 2012. He has been serving as the head of History Department as well as the head of Atatürk's Principles and History of Revolution Department. Dr. Üçüncü is interested in military, social and political history during the Turkish National Struggle, Atatürk's Era, Committee of Union and Progress and Teşkilat-ı Mahsusa. He has many books, articles, papers and book chapters published in international and national scientific journals.

